

ROZVOJ MARXISTICKO-LENINSKEJ FILOZOFIE V ROKOCH 1945—1948¹

DAGMAR SMREKOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

SMREKOVÁ, D.: The Development of Marxist-Leninist Philosophy in the Years from 1945 to 1948. *Filozofia* 37, 1982, No. 2, p. 169—181

In the contribution the author deals with methodological questions of the development of the Marxist-Leninist philosophy in Slovakia in the years from 1945 to 1948. She thinks it necessary in the framework of concrete historical-philosophical research to take regard of several aspects: 1. the analysis of social presuppositions as well as theoretical traditions that influenced the theoretical development of Marxist-Leninist philosophy in Slovakia after the Liberation; 2. the necessity of diving into periods this key stage in the development of Marxist-Leninist philosophy in view to the process of the national and democratic revolution that was taking place and its outgrowing into the socialist revolution. In dividing it into three underperiods the author takes as her starting point the historical division into periods, she however, takes account of the specific requirements that follow from the basic principles of dividing into periods of the history of Marxist-Leninist philosophy; 3. the specification of the concrete tasks that were in this period set before the Marxist philosophy and the Marxist-Leninist front that was constituting itself; 4. the question of evaluating both the important personalities that were basic supports of the Marxist front in the country immediately after the Liberation and publication means (the collection *Philosophica Slovaca*, the paper *Nové Slovo*), which become the tribune for speaking their opinions and attitudes.

Obdobie r. 1945—1918 je síce krátkym, ale z hľadiska našich národných dejín, ako aj dejín slovenskej vedy a kultúry významným obdobím. Je to obdobie národnej a demokratickej revolúcie, kedy zároveň s vrcholiacim bojom o politickú moc medzi buržoáziou a proletariátom a s tým súvisiacim bojom o budúce nové usporiadanie republiky na socialistických základoch prebieha ostrý zápas aj v ideovej a ideologickej sfére o zásadné zmeny v celej oblasti duchovnej kultúry a vedy. Tento širší spoločensko-historický a kultúrny kontext treba mať

¹ Príspevok je zameraný na východiská výskumu rozvoja marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku v r. 1945—1948. Autorka vychádzala z návrhu periodizačnej schémy pripravovaných syntetických Dejín filozofického myslenia na Slovensku, kde je toto obdobie vyčlenené ako jedna z vývinových etáp marxisticko-leninskej filozofie u nás. Už predbežné štúdium materiálu však ukázalo, že do tejto etapy bude potrebné zahrnúť aj rok 1944, a to z hľadiska významu SNP, a v jeho rámci vyzdvihnúť predovšetkým ostrý ideový boj, ktorý utvoril predpoklady pre ďalší rozvoj a profesionalizáciu marxisticko-leninskej filozofie po oslobodení.

Okrem toho rozvoj marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku po oslobodení je neoddeliteľne spätý s tým ideovým a ideologickým zápasom, ktorý viedla ilegálna KSS počas II. svetovej vojny. Preto pre zabezpečenie kontinuity dejinnofilozofického výskumu a adekvátne vystihnutie peripetií rozvoja marxisticko-leninskej filozofie u nás po oslobodení bude potrebné — podľa názoru autorky — *filozoficko-teoreticky* zhodnotiť politicko-ideologickú činnosť ilegálnej KSS nielen v priebehu SNP, ale v období II. svetovej vojny vôbec.

nevyhnutne na zreteli, ak si chceme utvoriť správny obraz o rozvoji marxisticko-leninskej filozofie a formovaní marxistického filozoficko-teoretického frontu v tomto období, ak chceme pochopiť miesto, význam a úlohy marxisticko-leninskej filozofie, ako pre ňu vyplývali z požiadaviek spoločenskej praxe.

Výskum dejín marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku — a v tomto rámci rozvoj marxisticko-leninskej filozofie v období r. 1945—1948 možno označiť za jednu z kľúčových etáp — prispieva nielen k objasneniu rozvoja marxizmu-leninizmu ako teoretickej reflexie boja robotníckej triedy na čele s komunistickou stranou za víťazstvo socializmu a komunizmu, ale umožňuje tiež hlbšie preniknúť do vedeckej podstaty kategórií dialektického a historického materializmu, zdôvodniť oprávnenosť spojenia materializmu s revolučnou dialektikou, pochopiť materialistickú dialektiku ako jedine vedeckú metódu poznania javov a procesov objektívnej reality.

V rámci konkrétneho dejinnofilozofického výskumu rozvoja marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku v období r. 1945—1948 považujeme za potrebné vydeliť niekoľko aspektov:

1. Spoločenské predpoklady pre teoretický rozvoj marxisticko-leninskej filozofie po oslobodení, ako aj pre systematickejšie šírenie ideí marxizmu-leninizmu a výchovu k novému marxisticko-leninskému vedeckému svetonázoru sa utvárali už počas vojny a v SNP na pôde komunistickej strany, a to ako súčasť programu zásadných premien v slovenskom kultúrnom a vedeckom živote v duchu demokratizácie, t. j. masového rozšírenia najlepších a najhodnotnejších výtvarných domácej a svetovej kultúry a vedy. Na túto požiadavku ukázalo tak moskovské vedenie KSCĽ ešte pred ukončením vojny, ako aj komunisti v SNP: dňa 17. septembra 1944 sa konal v B. Bystrici Zjednocovací zjazd KSS a sociálnej demokracie a KS ako vedúca sila povstania vytýčila na ňom nový smer rozvoja slovenskej kultúry, ktorý sa mal po oslobodení realizovať.

„Aj v najzložitejších situáciách ozbrojeného boja za Slovenského národného povstania, keď sa celkom samozrejme očakávalo, že otázky nového zamerania ideologickej výchovy a prestavby kultúry i vzdelávania sa budú nevyhnutne zanedbávať, predstavitelia robotníkov sa neustále vracali k týmto problémom a nastoľovali ich riešenie.“ [3 s. 31]

Nevyhnutnosť obratu pozornosti komunistov už v období pred oslobodením k týmto otázkam vyvolalo to, že: „V období národnooslobodzovacieho boja sa zvädzal a v SNP vyvrcholil urputný *ideový boj* (podč. D. S.), ktorý priniesol definitívnu porážku klérofašistickej ideológie na jednej strane a ideológii čechoslovakizmu na druhej strane. Súčasne v tomto období sa masovo propagujú idey socializmu, marxizmu-leninizmu, proletárskeho internacionalizmu, priateľstvo so Sovietskym zväzom a bratstvo s jeho ľudom.“ [1, s. 345]

Okrem týchto nevyhnutných spoločenských predpokladov, ktoré si treba v súvislosti s výskumom rozvoja marxisticko-leninskej filozofie v období r. 1945—1948 uvedomiť, je potrebné ukázať aj na jeho návязnosť na tú teoretickú prípravu a tradície, ktoré tu v oblasti marxistického myslenia a socialistickej ideológie existovali v dávnejšej aj bezprostrednej minulosti. (Máme na mysli prvých priekopníkov až po pôsobenie L. Szántóa, A. Siráckeho, E. Urxa, V. Clementisa, L. Novomeského a ďalších davistov, Šípu a komunistickej tlače v medzivojnovom období.)²

2. Hoci obdobie r. 1945—1948 je relatívne krátkym z hľadiska celkového rozvoja marxistického myslenia na Slovensku, myslíme si, že konkrétny dejinnofilozofický výskum si vyžaduje rozčleniť ho, vydeliť v ňom niekoľko štádií (etáp) vzhľadom na zložitú a protirečivú situáciu tak na politickom, ako aj ideologickom a kultúrnom fronte. Pri tomto členení vychádzame z historickej periodizácie, pritom však rešpektujeme dve špecifické požiadavky:

a) jednak organickú spätosť rozvoja marxisticko-leninskej filozofie s robotníckym hnutím a činnosťou KSČ na Slovensku v ich boji proti buržoázii (tak politickom ako aj ideologickom);

b) jednak začlenenie rozvoja marxisticko-leninskej filozofie do kontextu kultúrneho a vedeckého života na Slovensku v danom období, ktorý bol v konečnom dôsledku determinovaný ekonomickým a celkovým spoločensko-politickým vývinom v etape prebiehajúcej národnej a demokratickej revolúcie a jej neskoršieho prerastania v revolúciu socialistickú.

Domnievame sa, že rešpektovanie a uplatnenie týchto požiadaviek zodpovedá konkretizácii základných princípov periodizácie dejín marxisticko-leninskej filozofie — ako boli formulované v marxistickej literatúre — na podmienky u nás v r. 1945—1948.³ Inštruktívna je v tejto súvislosti tiež Leninova myšlienka, podľa ktorej boj strán vo filozofii vyjadruje koniec-koncov tendencie a ideológiu nepriateľských tried súčasnej spoločnosti. (Porovnaj 4, s. 328)

Našou úlohou je zachytiť tie pohyby, ktoré prebiehali v období národnej a demokratickej revolúcie na Slovensku na ideologickom a kultúrnom fronte vôbec a v oblasti filozofie zvlášť. Aby sme mohli vymedziť miesto, význam a funkciu marxistickej filozofie v danej spoločensko-politickej situácii, proces jej formovania a rozvoja, úroveň a tempo rozpracovania jednotlivých problémov dialektického a historického materializmu, jej úlohu v oblasti kritiky buržoáznej ideológie a filozo-

² Výstižný prehľad jednotlivých etáp v rozvoji marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku, počnúc prvými priekopníkmi marxizmu až po r. 1948, podáva J. Bodnár v štúdiu *Február 1948 a etapy rozvoja marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku*. In: *Filozofia*, 1978, č. 1.

³ Porovnaj Z. M. Protasenko: *Principy periodizácii istorii marksistsko-leninskoj filosofii*. Leningrad 1957.

fie, ako aj pri utváraní vedomia ľudí v duchu materialistického vedeckého svetonázoru, jej metodologickú funkciu v oblasti vedeckého poznania, vplyv na ostatné sféry spoločenského vedomia atď., ale tiež ukázať význam marxisticko-leninskej filozofie ako teoretického a metodologického základu politiky KSČ, jej schopnosť byť aktívnou a ofenzívnou ideovou zbraňou v rukách proletariátu na čele s KSČ v konkrétno-historických podmienkach, keď sa rozhodovalo o budúcom charaktere nášho štátu — zdá sa nám pre splnenie týchto úloh vhodné vyčleniť tri štádiá v rámci skúmanej etapy:

A. Obdobie od definitívnej porážky fašizmu a oslobodenia Československa Sovietskou armádou (leto 1945) do májových volieb do Ústavodarného národného zhromaždenia (máj 1946). Toto obdobie v oblasti kultúrneho a duchovného života na Slovensku charakterizuje vytýčenie a postupné uplatňovanie programu demokratizácie vedy a kultúry, ako bol zakotvený aj v Košickom vládnom programe (v apríli 1945); v rámci tejto novej koncepcie kultúry bola okrem iného formulovaná tiež požiadavka o samostatnom rozvoji vedy na Slovensku, ktorá otvárala vedeckým inštitúciám možnosti rozvíjať vedecké poznanie v súlade s rešpektovaním špecifického národného charakteru vedeckého a kultúrneho života v oslobodenom Československu. Tento závažný moment sa pozitívne odrazil aj v oblasti marxisticko-leninskej filozofie.

Napr. edičná činnosť nakladateľstva a vydavateľstva Pravda (ktorá začala 1. mája 1945) sa okrem iného sústredila na rozsiahle vydávanie a popularizáciu niektorých diel klasikov marxizmu-leninizmu (v rámci edície Knižnica marxizmu-leninizmu), prekladov prác sovietskych filozofov, ako aj prác domácich autorov.⁴ Význam knižnice marxizmu-leninizmu treba oceniť aj z toho hľadiska, že v medzivojnovom období vyšlo v slovenčine pomerne málo prác klasikov marxizmu-leninizmu a túto medzeru museli do istej miery zaplňať české preklady.⁵

V tomto období pozorujeme zvýšené úsilie strany o rozširovanie, propagáciu a výuku marxizmu-leninizmu, výchovu nových marxisticky vzdelaných kádrov — k tomuto účelu vychádzali brožúry pre školenie členov strany (v edícii Politická škola), orientovaná okrem iného na aktuálne otázky marxisticko-leninskej filozofie, aj keď predkladané populárnou formou; nezanedbateľné bolo, že vychádzali aj v dvadsiatich tisícových nákladoch.

Na poli profesionálnej filozofie významným činom bolo založenie Filozofického ústavu SAVU v januári 1946 a odborného tlačového orgánu Philosophica slovacica, ktorý aj keď nebol marxistickým teoretickým časopisom, prispel svojou mierou (zásluhou I. Hrušovského, A.

⁴ Prehľad vydaných prác v tom období pozri In: Šlosjar, D.: Bibliografia filozofickej knižnej tvorby na Slovensku za roky 1945—1960. Matica slovenská 1965.

⁵ K tomu pozri Hudečková, V.: Diela klasikov marxizmu-leninizmu v ČSR v rokoch 1918—1938. In: Filozofia, 1973, č. 5.

Siráckeho, S. Felbera a ďalších pokrokovu a marxisticky orientovaných vedcov) k formovaniu sa marxistického filozofického frontu. Závažnú úlohu mal ako protiváha reakčnému Filozofickému zborníku Martice slovenskej, ktorý bol pre zmenu zázemím prevažne idealisticky a nábožensky orientovaných reakčných buržoáznych filozofov. Svoju pozitívnu úlohu v povojnovom období zohrala aj obnovená činnosť Vedeckej syntézy (na čele s I. Hrušovským). Podrobnejším hodnotením spomínaných inštitúcií sa tu nejdeme zaoberať, chceme však pripomenúť, že si toto hodnotenie vyžaduje dobový prístup — t. j. predovšetkým odpoveď na otázku, v akej miere zohrali tieto inštitúcie *pozitívnu* úlohu v danej spoločenskej situácii a z hľadiska úrovne vtedajšieho duchovného života na Slovensku vôbec, hlboko poznačeného vplyvom buržoáznej ideológie a filozofie.

Pokiaľ ide o marxistickú filozofiu z hľadiska perspektív jej ďalšieho rozvoja, považujeme za potrebné vyzdvihnúť aspoň tri významné akcie, uskutočnené na pôde komunistickej strany v tomto období (t. j. od leta 1945 do leta 1946), ktoré nesporne prispeli k posilneniu marxistického frontu, k postupnému prechodu časti váhavej a kolísavej inteligencie na pozície marxizmu-leninizmu. Bol to najprv 1. zjazd umeleckých a vedeckých pracovníkov v B. Bystrici v auguste 1945, ktorý mal za úlohu zaktivizovať umeleckú a vedeckú inteligenciu a získať ju pre politiku KSČ. Na tomto zjazde vystúpil aj I. Hrušovský s príspevkom o postavení spoločenských vied v rámci prestavby kultúrneho života na Slovensku. Ďalej to bol VIII. zjazd KSČ v marci 1946, ktorý potvrdil líniu demokratizácie kultúry. V hlavnom referáte *Ideová výchova a kultúrna politika strany* sa zdôraznil význam učenia marxizmu-leninizmu ako teoretického základu politiky strany, čo ukazovalo tak na potrebu rozvíjania teoretického obsahu marxisticko-leninskej filozofie, ako aj na šírenie ideí marxizmu-leninizmu a získavanie pokrokovej inteligencie pre toto učenie. Tretím oporným bodom posilnenia marxistického frontu bol Zjazd kultúrnych pracovníkov KSS v apríli 1946 v Martine. Okrem iného sa zaoberal aj otázkou stavu a perspektív slovenskej vedy: v tejto súvislosti akcentoval potrebu osvojenia si pracovných metód marxizmu-leninizmu.

Tieto zjazdy teda dostatočne upozornili na závažnosť a nevyhnutnosť rozvoja marxisticko-leninskej filozofie jednak ako teoretického základu politiky strany, jednak ako všeobecnej metodológie spoločenskovedného poznania a svetonázorovej premeny. Z toho vidieť, že strana venovala tejto otázke zvýšenú pozornosť.

Na druhej strane treba zohľadniť, že v etape prebiehajúcej národnej a demokratickej revolúcie sa musela strana — a teda aj komunisti-funkcionári, ktorí inak mali predpoklady teoreticky rozvíjať marxizmus-leninizmus (napr. L. Szántó) — zamerať predovšetkým na konkrétne úlohy, vyplývajúce z ostrého triedneho zápasu robotníckej triedy s buržoáziou, v súvislosti s bezprostredným cieľom — prevziať politic-

kú moc do svojich rúk — že musela v napätej politickej situácii každodenne obhajovať vlastné politické stanovisko a ciele; preto sa jej poprední činitelia nemohli hlbšie venovať teoretickým problémom.

Pritom sama činnosť strany vo všetkých jej aspektoch si vyžaduje — a v jej etape národnej a demokratickej revolúcie sa to ukázalo ako zvlášť naliehavé — filozoficko-teoretické zovšeobecnenie javov a procesov spoločensko-historického vývoja, vystihnutie jeho podstatných stránok a súvislostí, pôsobiacich zákonitostí vzhľadom na ďalšie úlohy a ciele progresívneho spoločenského rozvoja.

Vzhľadom na veľmi úzku základňu, ktorú mal vtedajší formujúci sa marxistický filozofický front (a treba brať do úvahy, že aj títo filozofi sa v uvedenom období len postupne stávali zrelými marxistami), nestačil tento z rozličných príčin plniť požiadavky a úlohy, aké naňho kladla strana a ktoré vyplývali z teoretického rozpracovávania problémov dialektického a historického materializmu.

A. Sirácky napr. k tomuto obdobiu poznamenáva: „Nemožno však povedať, že by strana a potreba dôsledného socialistického vývinu mali bezvýhradne aj v teoretickej oblasti oporu marxistických síl a inštitúcií hneď po roku 1945 a 1948. Príčiny spočívali čiastočne v rokoch fašistickej okupácie, ale napriek tomu ťažko vysvetliť akýsi „zlom“ vo vývine marxistického myslenia. Boli tu síce tradície socialistickej ideológie (L. Szantó, E. Urx, V. Clementis, L. Novomeský, davisti, Šíp, komunistická tlač), ale z rozličných príčin v kultúrnej oblasti aj v ideológii vystupovali marxisti po r. 1945 a 1948 menej aktívne, menej ofenzívne.“ (6, s. 127) To sú otázky, ktorých osvetlenie bude možné len podrobnejším dejinnofilozofickým výskumom tejto etapy rozvoja marxisticko-leninskej filozofie.

B. Druhé štádium etapy rozvoja marxisticko-leninskej filozofie r. 1945—1948 možno ohraničiť obdobím od leta 1946 do leta 1947, ktoré je v oblasti kultúry charakterizované úsilím reakcie (sústredenej na Slovensku prevažne v Demokratickej strane, ktorá vo voľbách získala 62 % hlasov)⁶ zvrátiť pokrokový kultúrny a vedecký vývin na Slovensku.

Pre toto obdobie je príznačné tiež pribrzdzenie aktivity v oblasti marxisticko-leninskej filozofie, spôsobené celkovou aktivizáciou reakčných síl po voľbách a v prvej polovici roku 1947, kedy došlo k zjednoteniu buržoázie v oblasti ideológie na platforme kresťanského svetonázoru, najmä v jeho katolíckej interpretácii. (Porovnaj 3, s. 234) To znamenalo, že buržoázia v období, keď už nešlo o bezprostredné ohrozenie národných záujmov (ako za čias fašistickej okupácie), ale práve jej úzkych triednych záujmov, stala sa jednoznačne reakčnou⁷, o čom

⁶ Porovnaj Prehľad dejín KSC na Slovensku. Bratislava 1971, s. 361.

⁷ Tu treba vziať do úvahy aj celkovú medzinárodnú situáciu, ktorá mala nepochybne vplyv na posilnenie protisovietskej a antikomunistickej politiky slovenskej buržoázie. „Na predstaviteľov slovenskej buržoázie inšpirujúco pôsobilo predovšetkým vylú-

svedčí aj obraz ideologického frontu. Prejavuje sa to predovšetkým v úsilí zatlačiť do úzadia a postupne eliminovať marxisticko-leninskú filozofiu a ideológiu, idey vedeckého socializmu a vyhrotiť protikomunistickú a protisovietskú kampaň. V týchto intenciách vyvíjal aktivitu aj *Filozofický zborník Matice slovenskej* útokmi proti dialektickému a historickému materializmu, za obranu intuitívneho realizmu a katolicizmu. {Např. ako sa uvádza v Slobode z 12. apríla 1947, v Žiline sa uskutočnil v tomto roku celý „Kurz kresťanskej sociálnej filozofie“.

V tomto období sa zaznamenáva sťažené rozširovanie straníckej tlače a marxistickej literatúry, vzrastajú prekážky pri rozširovaní a propagácii ideí marxizmu-leninizmu. Pokiaľ ide o vydavateľskú činnosť v oblasti diel klasikov marxizmu-leninizmu, treba konštatovať, že r. 1947 nevyšla ani jedna práca Marxa, Engelsa a Lenina; jediným príspevkom v tomto období bolo vydanie Plechanovovej práce *K otázke úlohy osobnosti v dejinách* (Trnava 1947).

Podobné vákuum existovalo aj v prekladovej a domácej marxistickej filozofickej knižnej tvorbe⁸ a napokon aj v oblasti časopiseckých publikácií [je známe, že sa oneskorilo vydanie zborníka *Philosophica slovac*, jeho 2. a 3. číslo, zahrňujúce tvorbu z r. 1946—1948, vyšlo r. 1949]. Toto vákuum bolo povážlivé hlavne z tohto dôvodu, že práve v ideologickej sfére — v dôsledku zakorenených buržoázných a náboženských prežitkov — núkala sa reakcií možnosť vybudovať si tu obrannú pozíciu pre sústredený útok na ľudovú demokraciu. (Porovnaj tiež 3, s. 226)

Za danej situácie prvoradou úlohou na ideologickom fronte bol boj proti ľudáctvu a klérofašistickej ideológii, ktorej vplyv bol silný najmä na dedine. Z toho vyplývalo, že aj do popredia úloh v oblasti marxisticko-leninskej filozofie mal nastúpiť boj proti buržoáznej ideológii a kritika rozličných smerov idealistickej filozofie, či už starších, ktoré u nás mali vybudované zázemie (pozitivismus, štrukturalizmus, intuitívny realizmus, kritický realizmus, varianty katolíckej filozofie) alebo novších, ktoré začali po vojne prenikať do Československa zo Západu (existencializmus). Pritom nemenej dôležitou súčasťou boja marxisticko-leninských teoretikov bola orientácia na Sovietsky zväz, ako aj na pokrokovú českú inteligenciu.

V akom rozsahu sa tieto úlohy v danom období mohli plniť a plnili, nakoľko možno v tomto období uvažovať o rozvoji marxisticko-leninskej filozofie, aké miesto zaujímal marxistický teoretický front

čenie komunistov z vlád viacerých kapitalistických krajín..., čo viedlo k posilneniu ich nádejí na možnosť realizovať podobný prístup aj v Československu.“ (3, s. 234—235)

⁸ Práce domácich autorov I. Hrušovského: Engels ako filozof, A. Siráckeho: Umierajúca civilizácia, L. Szántóa: Osobnosť vo fašizme a ľudovej demokracii — vyšli ešte v r. 1946.

v tomto ostrom ideovom a ideologickom zápase — to sú otázky, na ktoré musí odpovedať konkrétny dejinnofilozofický výskum.

C. Tretie štádium skúmanej etapy rozvoja marxisticko-leninskej filozofie je rámcované jeseňou 1947 až jarou 1948. Nesie sa v znamení ofenzívy marxisticko-leninských síl v súvislosti s riešením politickej krízy a s bojom za dovŕšenie demokratickej kultúrnej revolúcie. Z hľadiska dejinnofilozofického výskumu považujeme za zvlášť dôležité vystihnúť sám proces prechodu marxisticko-leninského teoretického frontu do ofenzívy (súčasťou ktorého boli aj marxisticky orientovaní filozofi) a osobitne si všimnúť progresívne zmeny v myslení jednotlivých osobností konštituujuceho sa marxistického filozofického frontu na Slovensku. (Obraz o ich vývine umožnia konkrétne analýzy jednak časopiseckých článkov, štúdií, recenzií, ktoré vyšli v zborníku *Philosophica slovac*a č. 2, 3, 4 r. 1948—1949, ako aj knižné práce, vydané bezprostredne po tomto období, ktoré však treba pochopiť ako výsledok ich nekompromisného — hoci často protirečivého — osobného zápasu v období r. 1945—1948 za osvojenie si princípov dialektického a historického materializmu.⁹

Tento proces je pochopiteľne neoddeliteľne spätý s rozhodným a ofenzívnym postupom KSS v spolupráci s vedením KSČ (jej Ústredného výboru na čele s K. Gottwaldom) a so zaangažovaním popredných pokrokov a marxisticky orientovaných slovenských vedeckých a kultúrnych činiteľov, vysokoškolských pedagógov, zväzu vysokoškolského študentstva atď.

Priaznivý obrat, ktorý r. 1948 zaznamenáva slovenský filozofický front, sa prejavuje vo viacerých oblastiach, ktoré bude treba podrobnejšie preskúmať. Predovšetkým vydavateľstvo Pravda pokračuje — po období vákua — vo vydávaní diel klasikov marxizmu-leninizmu v slovenskom preklade v rámci Knižnice marxizmu-leninizmu. (treba poznamenať, že tieto brožúrové vydania vychádzali v desať až dvadsaťtisícových nákladoch) a viac sa tiež orientuje na preklady prác sovietskych filozofov z oblasti dialektického a historického materializmu, ktoré mali v našich podmienkach v tom období priekopnícky význam.¹⁰ Novú orientáciu možno pozorovať aj v zborníku Filozofického ústavu SAVU *Philosophica slovac*a. Aj keď jeho druhý a tretí zväzok obsahuje ešte príspevky buržoáznych teoretikov (S. Štúra a A. Štefánika), o jeho

⁹ Máme na mysli práce: Hrušovský, I.: Problémy noetiky. Trnava 1948 a Dialektika spoločenského vývinu. Bratislava 1949; Hanzel, L.: Vývin ľudskej spoločnosti. Bratislava 1948; Felber, S.: Vedomie a podvedomie. Bratislava 1948; Topoľský, M.: Dejiny objektov. Matica slovenská 1948; Sirácky, A.: Kultúra a mravnosť. Bratislava 1949; Szantó, L.: Osobnosť vo fašizme, socializme a ľudovej demokracii. 2. vyd. Bratislava 1949.

¹⁰ Okrem viacerých prác J. V. Stalina to boli práce M. A. Leonova, P. F. Judina, J. J. Roginského, M. Kornejeva a i. Podrobnejšie pozri Šlosjar, D.: Bibliografia filozofickej knižnej tvorby na Slovensku za roky 1945—1960. Matica slovenská 1965.

celkovej novej koncepcii svedčí tak jednoznačná prevaha príspevkov marxisticky orientovaných filozofov (zvláštnu pozornosť si z tohto hľadiska zasluhujú recenzie), ako aj formulácia nových úloh — v úvodníku redakcie „Naše nové úlohy“ — ako vplývajú pre marxistickú filozofiu v súvislosti s bezprostrednými aj perspektívnymi úlohami pri budovaní socialistickej spoločnosti. „Ak robotníckej triede oprávnené pripisujeme historickú úlohu vystriedania vlády buržoázie, treba úlohu kultúrnej tvorby ponímať z hľadiska boja robotníckej triedy a jej spojencov. Robotnícka trieda, ktorá je dejinne povolaná uskutočňovať nový, vyšší spoločenský poriadok, má záujem vidieť skutočnosť a budúcnosť pravdivo v celej jej zložitosti. Preto je nevyhnutne potrebné, aby si naši filozofickí pracovníci čím skôr dôkladne osvojili svetonáhľad robotníckej triedy, marxizmus-leninizmus, ktorý je jedine vedecký a pokrokový a spod zorného uhla tohto svetonáhľadu riešili všetky otázky kultúry, vedy a filozofie.“ (5, s. 7)

O zámeroch a cieľoch autorov tejto myšlienky, ako aj o ich ideologickej pozícii niet pochýb. Pri zhodnotení zborníka *Philosophica slovacca* treba vystihnúť — v kontexte celkovej spoločenskej a politickej situácie doby — a vyzdvihnúť práve tento moment, vidieť v ňom rozhodný krok kvalitatívne novej orientácie v oblasti profesionálnej filozofie, základ dnešného marxistického filozofického frontu na Slovensku. (V tejto súvislosti treba ukázať na to, že marxisticky orientovaní profesionálni filozofi, účinkujúci na Filozofickom ústave SAVU a hlásiaci sa už od jeho vzniku k marxizmu-leninizmu, sa neskôr významnou mierou podieľali na výchove novej marxistickej filozofickej generácie, okrem iného aj aktívnym pedagogickým pôsobením na Katedre filozofie FFUK).

V rámci konkrétneho dejinnofilozofického výskumu sa treba tiež zamerať na situáciu na filozofickom fronte v Matici slovenskej a na postupné „očisťovanie“ tamojšieho Filozofického zborníka od vplyvu reakčnej idealistickej a náboženskej filozofie, ku ktorému prispel r. 1948 príchod a pôsobenie M. Topoľského.

Vymedzili sme tri štádiá v rámci jedného krátkeho úseku dejín marxisticko-leninskej filozofie (r. 1945—1948). Táto diferenciácia umožní, podľa nášho názoru, objektívnejšie a hlbšie vystihnúť dialektiku procesu konštituovania sa marxistického filozofického frontu a peripetie rozvoja jednej z kľúčových etáp v dejinách marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku, ukázať jej konkrétny prínos tak z hľadiska aktuálnych požiadaviek doby, ako aj z hľadiska perspektív vlastného vývinu marxisticko-leninskej filozofie.

3. V rámci jednotlivých štádií skúmanej etapy rozvoja marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku sa bude treba sústrediť na tie konkrétne úlohy, ktoré v tomto období vyvstávali pred marxistickou filozofiou s konštituujuúcim sa marxisticko-leninským filozofickým frontom. Bude zrejme treba sledovať plnenie troch hlavných úloh:

a) boj marxisticko-leninskej filozofie proti udomácneným, ale aj novo prenikajúcim smerom buržoáznej filozofie a ideológie (pozitivismus, masarykizmus, intuitívny realizmus, štrukturalizmus, fenomenológia, existencializmus...) — tu sa bude treba zamerať predovšetkým na články, recenzie a angažovaných publicistiku, pretože ako vyplýva z prehľadu knižnej tvorby za roky 1945—1948, nevyšla v tomto období (okrem Siráckeho *Umierajúcej civilizácie*) ani jediná knižná publikácia marxisticky orientovaného autora, venovaná analýze a kritike buržoáznej filozofie a ideológie;¹¹

b) rozpracovávanie jednotlivých oblastí a problémov marxisticko-leninskej filozofie ako východísk neskoršej diferenciácie a rozvíjania jednotlivých disciplín marxisticko-leninskej filozofie v našich podmienkach;

c) vplyv marxisticko-leninskej filozofie na ďalšie formy spoločenského vedomia (politické, právne, náboženské, mravné, estetické vedomie), ako aj na jednotlivé sféry spoločenského vedomia (masové vedomie, ideológiu, vedu); v tejto súvislosti sledovať aj spôsoby rozširovania a propagácie marxisticko-leninského svetonázoru a výchovu k nemu.

Treba pritom vziať do úvahy špecifické zvláštnosti rozvoja marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku, ktoré vyplývali z daných historických podmienok, ako aj zo situácie na filozofickom fronte u nás v r. 1945—1948. Tu chceme ukázať na niekoľko momentov:

— marxisticko-leninská filozofia v tomto období na Slovensku mala absolútny nedostatok kvalifikovaných kádrov (zapríčinený okrem iného ich fyzickou likvidáciou počas fašistickej okupácie);

— v období po oslobodení, v podmienkach postupného uplatňovania sa marxisticko-leninskej filozofie v ostrých ideových zápasoch so svojimi buržoáznymi protivníkmi spočiatku chýbala vedecká ustano-vizeň, ktorá by koordinovala prácu tých pokrokových filozofov, ktorí sa hlásili k marxizmu-leninizmu. Filozofická práca z objektívnych príčin zatiaľ postrádala systematickosť, špecializáciu, kolektívnosť. „Aj keď predchodca tohto ústavu (FÚ SAV — pozn. D. S.) existoval v zárodkovej podobe už od januára 1946 v bývalej SAVU, až zriadenie Slovenskej akadémie vied ako modernej socialistickej vedeckovýskumnej inštitúcie znamenalo kvalitatívnu premenu v práci tohto ústavu a v širšom zmysle historický obrat vo filozofickej práci na Slovensku vôbec.“ (2, s. 201);

— pre slovenské pomery (na rozdiel od pomerov v Čechách, kde bola situácia o niečo priaznivejšia) je príznačný akútny nedostatok slo-

¹¹ Na tomto mieste považujeme za potrebné upozorniť, že aj prehľad edičnej činnosti v oblasti marxistickej filozofie v skúmanom období mnoho napovie nielen o smere jej rozvoja, o pozitívach v nastolovaní a riešení aktuálnych problémov dialektického a historického materializmu, ale aj o nedostatkoch a medzerách — k tým posledným patrí práve oblasť kritiky buržoáznej filozofie.

venských prekladov knižných vydaní diel klasikov marxizmu-leninizmu, pretrvávajúci ešte z medzivojnového obdobia. Sľubne sa rozvíjajúca edičná činnosť vydavateľstva a nakladateľstva Pravda, ktorá sa začala hneď po oslobodení, bola — ako sme to už spomenuli — v období aktivizácie reakcie a politickej krízy po voľbách r. 1946 pribrzdzená, takže medzera v oblasti vydávania diel klasikov marxizmu-leninizmu sa u nás začala dôsledne zaplňať de facto až po r. 1948;

— v súvislosti s naliehavými potrebami praxe, vyplývajúcimi z prebiehajúcej národnej a demokratickej revolúcie, sa úsilie marxisticko-leninských teoretikov vo veľkej miere koncentrovalo na rozširovanie a propagáciu marxisticko-leninského svetonázoru, populárne výklady aktuálnych otázok marxisticko-leninskej filozofie (určené zvyčajne pre potreby straníckych školení). Tieto momenty jasne naznačujú, prečo v období r. 1945—1948 zaostával teoretický rozvoj marxisticko-leninskej filozofie za jej popularizáciou a propagáciou.

Treba však tiež zdôrazniť, že na skúmanú etapu nemožno hľadiť len cez prizmu tých momentov, ktoré sa negatívne odrazili v samom rozvoji marxisticko-leninskej filozofie a konštituovaní marxisticko-leninského filozofického frontu, ale hlavne vo svetle tých výdobytkov, ktoré priniesla politika komunistickej strany na poli vedy a kultúry v tom období, s ohľadom na perspektívne napredovanie jednotlivých oblastí.

Z tohto hľadiska je podľa nášho názoru správne konštatovať, že bez aktívnej podpory strany, bez jej hlbokého záujmu o rozvoj oblastí vedy a kultúry už v tomto období (keď pred ňou stáli naliehavé politické úlohy), by sme o rozvoji marxisticko-leninskej filozofie v r. 1945—1948 vôbec nemohli uvažovať.

Na druhej strane je však nevyhnutné bližšie a konkrétne objasniť myšlienku, ktorú nachádzame u významných českých historikov filozofie, že marxisticko-leninská filozofia (teória) sa teda v týchto prvých rokoch po vojne rozvíjala prevažne vo vnútri strany a predovšetkým v úzkom spojení s riešením úloh, ktoré vyvstali pred robotníckym hnutím u nás. (Porovnaj 8, s. 170)

Ide o to, že z tohto všeobecného konštatovania môže vzniknúť dojem, akoby sa rozvoj marxisticko-leninskej filozofie v tom období zamieňal s propagáciou a šírením ideí marxizmu-leninizmu a marxisticko-leninského svetonázoru. Takýmto stotožnením či zámenou by sa pochopiteľne poprela špecifickosť filozofického poznania a zotrel by sa rozdiel medzi marxisticko-leninskou filozofiou ako teoretickým základom politiky KS a konkrétnou činnosťou strany na poli ideológie.

V tejto súvislosti napr. aj spomínaní českí autori konštatovali: „Mnohí neskorší kritici tohto obdobia (t. j. obdobia tesne po r. 1945 — pozn. D. S.) však stotožňovali propagandistické a agitačné prejavy so samou teóriou marxizmu-leninizmu predovšetkým preto, aby mohli lepšie dokazovať zastaralosť marxisticko-leninskej teórie a ospravedlniť

svoje pokusy rozvíjať ju v odtrhnutosti od úloh našej spoločenskej praxe.“ [7, s. 20]

Preto konkrétny dejinnofilozofický výskum stojí pred úlohou vy-
stopovať líniu rozvoja marxisticko-leninskej filozofie ako špecifického
filozofického poznania a v tejto súvislosti vystihnúť proces formovania
sa marxistického filozoficko-teoretického frontu u nás v povojnových
rokoch. Pritom to vôbec neznamená chápať rozvoj marxisticko-leninskej
filozofie odtrhnuto od praxe a absolutizovať jej imanentný vývin.

4. Osobitnou otázkou konkrétneho dejinnofilozofického výskumu, za-
meraného na rozvoj marxisticko-leninskej filozofie v r. 1945—1948, je
otázka hodnotenia jednak významných osobností, ktoré boli základný-
mi piliermi konštitujúceho sa povojnového marxistického filozofického
frontu na Slovensku, jednak tlačových orgánov, ktoré sa v tom období
stali stánkami vyjadrovania ich názorov a postojov (zborník *Philoso-
phica slovaca*, *Nové slovo*), hoci neboli jednoznačne marxisticky orien-
tované.

Myslíme si, že práve v tejto súvislosti sa ukáže efektívnosť rozčle-
nenia skúmanej etapy na uvedené štádiá. Je totiž nevyhnutné uplatniť
dobový prístup pri hodnotení napr. spomínanej tlače. To však predpo-
kladá vziať do úvahy aj konkrétne ciele a úlohy, ako vyplývali pre ko-
munistov v prebiehajúcej národnej a demokratickej revolúcii. Napr. na
začiatku tohto procesu boli úlohy iné (tu bola aj spolupráca s pokro-
kovou časťou buržoáznej inteligencie žiadúca) ako v nasledujúcom ob-
dobí prerastania národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socia-
listickú (kedy sa vyžadovalo tiež radikálne zúčtovať s buržoáznou ideo-
lógiou a jej nositeľmi). Vo svetle takéhoto diferencovaného prístupu
k skúmanej etape treba podrobnejšie analyzovať obsahovú náplň, cha-
rakter a celkovú orientáciu tak *Nového slova*, ako aj zborníka *Philoso-
phica slovaca*, zohľadniť tie úlohy, ktoré mali v jednotlivých štádiách
obdobia národnej a demokratickej revolúcie a mieru, akou prispeli ku
konštituovaniu sa marxistického filozofického frontu v r. 1945—1948.

LITERATÚRA

1. BODNÁR, J.: Slovenské národné povstanie a ideový boj na Slovensku. In: *Filozofia*, 1974, č. 4.
2. 20-ročné jubileum SAV a rozvoj našej filozofie. In: *Filozofia*, 1973, č. 3.
3. GREŠÍK, L.: Slovenská kultúra v revolúcii. Bratislava 1977.
4. LENIN, V. I.: *Materializmus a empiriokriticizmus*. Bratislava 1976.
5. Naše nové úlohy. In: *Philosophica slovaca*, r. 1947—1948, č. 2—3.
6. SIRÁCKY, A.: Problémy a úlohy našej filozofie. In: *Filozofia*, 1975, č. 2.
7. HRZAL, L. — NETOPILÍK, J.: *Ideologický boj ve vývoji české filozofie*. Praha 1975.
8. HRZAL, L. — NETOPILÍK, J.: Poznámky k některým aspektům boje marxisticko-lenin-
ské a buržoazní ideologie v letech 1945—1949. In: *Filozofický časopis*, 1972, č. 2.

Дэгмар С м р е к о в а

В настоящей статье автор рассматривает методологические вопросы развития марксистско-ленинской философии в Словакии в 1945—1948 гг. В рамках конкретного историко-философского исследования она считает необходимым принимать во внимание несколько аспектов: 1. анализ общественных предпосылок, а также теоретических традиций, которые обусловили теоретическое развитие марксистско-ленинской философии у нас после освобождения; 2. необходимость расчленения этого ключевого этапа развития марксистско-ленинской философии, учитывая процесс протекающей национальной и демократической революции и ее перерастание в революцию социалистическую: при расчленении на три подпериода автор исходит из исторической периодизации, учитывая при этом, однако, специфические требования, вытекающие из основных принципов периодизации истории марксистско-ленинской философии; 3. определение тех конкретных задач, которые в этот период стояли перед марксистской философией и конституирующимся марксистско-ленинским философским фронтом; 4. вопрос об оценке, во-первых, выдающихся основоположников марксистского фронта у нас непосредственно после освобождения, во-вторых, печатных органов, которые — хотя и не были однозначно марксистски ориентированы — стали в этот период очагами выражения их взглядов и позиций (сборник „Philosophica Slovaca“, „Nové slovo“).

VORAUSETZUNGEN DER ENTWICKLUNG DER MARXISTISCH-LENINISTISCHEN PHILOSOPHIE IN DEN JAHREN 1945—1948

Дэгмар С м р е к о в а

Die Vf. geht auf methodologische Fragen der Entwicklung der marxistisch-leninistischen Philosophie in der Slowakei in den Jahren 1945—1948 ein. Im Rahmen eines konkreten historisch-philosophischen Forschungsprojektes betrachtet sie als notwendig einige Aspekte zu berücksichtigen: 1. Die Analyse sozialer Voraussetzungen als auch theoretischer Traditionen, die die theoretische Entwicklung der marxistisch-leninistischen Philosophie bei uns nach der Befreiung bedingten. 2. Die Notwendigkeit einer Zergliederung dieser Schlüsseletappe der Entwicklung der marxistisch-leninistischen Philosophie im Hinblick auf den Prozess der sich vollziehenden nationalen und demokratischen Revolution und ihres Hineinwachsens in eine sozialistische Revolution: bei der Zergliederung in drei Teiletappen findet die Vf. ihren Ausgangspunkt in der historischen Periodisierung, dabei respektiert sie aber spezifische Erfordernisse, die sich aus der Periodisierung der marxistisch-leninistischen Philosophie ergeben. 3. Die Bestimmung derjenigen konkreten Aufgaben, die in diesem Zeitraum vor der marxistischen Philosophie und der sich konstituierenden marxistisch-leninistischen philosophischen Front standen. 4. Die Frage nach der Einschätzung bedeutender Persönlichkeiten, die als Grundpfeiler der marxistischen Front knapp nach der Befreiung bei uns dienten und der Presseorgane, die — obwohl sie nicht eindeutig marxistisch orientiert waren — in diesem Zeitraum zum Forum ihrer Anschauungen und Standpunkte wurden.